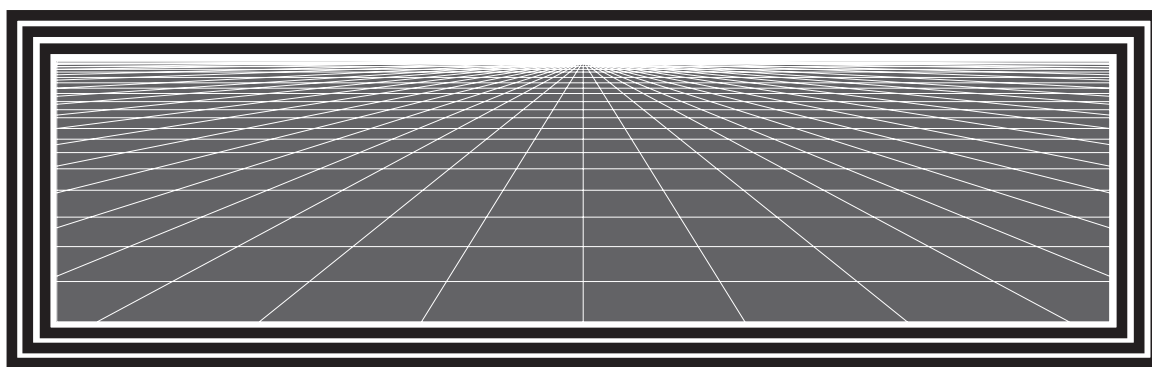

FILOSOFIA EDUCAȚIEI

Educația ca fenomen metafizic

CZU 37.013 | doi.org/10.5281/zenodo.19954856

Ion GAGIM

dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat
Alec Russo din Bălți; membru corespondent al ASM

rea unei noi perspective în raport cu tratarea tradițional-pedagogică a fenomenului. Este argumentată actualitatea abordării metafizice a educației în condițiile spiritului „tehnologic” al vieții și al școlii contemporane.

Cuvinte-cheie: metafizică, educație, ființă (umană), ființare, existență, devenire.

Abstract: The author treats the phenomenon of education from a metaphysical perspective. Such an approach highlights the problem of man as a being in the making towards the full experience of his existence. The metaphysics of education explores the essential plane of the human being – the one located „beyond” („meta”) the corporeal, physical-biological substratum, defined in the science of man as „spirit/spirituality”, taken in a broad sense. The author then proceeds to define the basic notions of this approach by formulating a set of key questions, which the metaphysics of education aims to answer in order to identify a new perspective in relation to the traditional pedagogical treatment of the phenomenon. He brings arguments in favor of the topicality of a metaphysical approach to education in the conditions of the „technological” spirit dominating contemporary life and school.

Keywords: metaphysics, education, (human) being, existence, becoming.

INTRODUCERE

Problema educației se identifică cu cea a omului și problema omului se identifică cu cea a educației: aceasta este legea fundamentală a celor două fenomene conexe. Or, formarea ființei umane, conform lui Immanuel Kant, înseamnă ridicarea ei la această stare de la stadiul de animal [9, p. 15]. Altfel spus, a deveni om prin educație înseamnă a-ți înălța viața la nivel de ființă umană. Afirmția în cauză o întâlnim și la Constantin Noica: știința despre existență tratează interacțiunea dintre ființa umană și devenirea (sau formarea) sa [10]. Formulând astfel problema, adică în raport cu omul și cu ființarea/existența sa întru devenire, am operat, volens-nolens, cu categorii ce țin de limbajul ontologiei (*ontos* – existență), iar, prin extensie, al metafizicii: *ființă (umană)*, *ființare*, *existență*, *devenire*.

CONȚINUT

De ce, reflectând asupra problemei educației omului, am ajuns la noțiunea de *metafizică*? Deoarece omul este o ființă metafizică, unde partea sa de „dincolo” (meta) de partea sa trupească (materială) alcătuiește esența sa – spiritul. Prin deducție, educația, raportată organic la ființa omului, poartă un caracter metafizic. Însăși copilăria este de natură metafizică, iar copilul, prin felul lui de a fi, e un „metafizician” veritabil. „Copiii... Cine să nu-i iubească? În lumea noastră, ei sunt singurii care, prin însușiri ce țin oarecum de vârstă, au interese metafizice. Un copil, aproape fiecare, are un mai autentic interes metafizic decât toți dascălii de filosofie ai unei țări”, zice Lucian Blaga [2, p. 330].

În ce măsură este tratată știința – respectiv, practica –

educației din această perspectivă? Istoria și actualitatea pedagogiei ne arată că problema în cauză n-a căpătat încă un interes și o abordare potrivită importanței pe care o are. Mai mult decât atât, cercetări ale fenomenului educațional din perspectivă metafizică practic nu există. Oare nu este aceasta o lacună a științei?

Problema, poate, nu s-ar mai pune dacă rezultatele pe care educația le oferă societății și vieții, în ansamblu, ar fi satisfăcătoare. Dimpotrivă, se atestă o neîncetată insatisfacție, atât în interiorul domeniului, cât și la nivel general, față de rezultatele acestei preocupări, în ciuda tuturor eforturilor care se depun. De aici, neîncetatele reforme, actualizări, transformări, adaptări ale sistemului educațional, ca, în consecință, să iasă la suprafață tot mai vădit problema degradării omului ca ființă umană. Prin „evoluția” (respectiv, prin „educația”) sa, omul a ajuns să trăiască în epoca post-adevărului, a transumanismului, a știrilor false, a disprețuirii moralei, a totalei manipulări, a înlocuirii valorilor spirituale de veacuri, izvorâte din conștiință și simțirea marilor creatori – filosofi, poeți, oameni de artă, oameni de știință, teologi ș.a., cu „produse” ce contravin naturii umane, transformându-l, treptat, în „mașină”, în „unealtă” a producției, în „sclav” al tehnologiilor și al inteligenței artificiale, care distruge inteligența lui naturală, deplasându-l tot mai mult spre marginea propriei existențe.

Raționamentele în cauză au generat interesul nostru pentru abordarea educației din perspectivă metafizică, adică din perspectiva fundamentelor acestei științe. Or, această tratare, după cum este de înțeles, țintește esența fenomenului „om” și rostul existenței lui: educația (prin forma și conținutul ei) determină ființa umană atât sub aspectul formării/devenirii, cât și al felului în care își trăiește viața.¹

În această ordine de idei, apare un șir de întrebări, impunând necesitatea concretizării lor și pe cea a stabilirii rezultatelor eventuale pe care le pot oferi. Așadar... În ce măsură este adecvată aplicarea obiectivă (argumentată) a noțiunii de *metafizică* în raport cu noțiunea de *educație*? În ce punct se întâlnesc ele sub aspectul „conlucrării” și al oferirii de rezultate noi, constructive? Ce adaugă viziunea metafizică tratării educației din punctul de vedere al pedagogiei tradiționale, al realizării practice și al finalităților ei? Și, în consecință, de ce este nevoie de această abordare a educației în contextul zilei de azi, care este actualitatea ei nemijlocită?

Apelând la noțiunea de *metafizică*, subliniem faptul că o aplicăm în înțelesul ei etimologic, exprimat prin cele două cuvinte din greaca veche din care se compune: *meta* – „dincolo de...” „deasupra la...” și *physis* – „na-

tură”, *physicos* – „care ține de natură”, de „natural”, iar prin extensie – „corporal”, „trupesc”, „ce ține de corp”, adică de aspectul „material” al omului, opus aspectului sufletesc. De aici provine distincția „trup-suflet” la Platon, respectiv, „materie-spirit” la René Descartes. Astfel, prin „metafizică”, cu privire la ființa umană și în sensul originar al noțiunii, înțelegem „ceea ce se află deasupra corpului”, ceva ce ține în mod esențial de om, dar care se situează „în afara” planului său corporal, fizic, material.²

În sens filosofic, metafizica este cunoașterea preocupată „de ceea ce este în măsura în care este”, adică, a ființei ca ființă, ca ființare. Metafizica, în acest sens, operează cu noțiunile *a fi*, *a exista*, *a ființa*, respectiv, *ființă*. Un alt termen de ordin metafizic este cel de *transcendență*: de la *trans* – „dincolo de”, „peste” și *scandere* – a „urca”; *transcendentis* – „cel care trece dincolo” sau eul care depășește pragul său ontologic și cognitiv.

Este de subliniat faptul că metafizica nu tratează ceva de ordin mistic, ocult, ca speculație liberă, ca ceva de „dincolo” în sens vag, nebulos sau vid. Dimpotrivă, cu referire la ființa umană, ea vizează ceva care *există realmente*, dar nu se manifestă sub aspect fizic-material, ci se simte, se percepe, se gândește, se contemplă, se trăiește ca experiență de viață directă, nemijlocită. În așa fel, am ajuns la termenii care se referă la noțiunea de *educație*: ființa umană ființează, mai exact – urmează, drept rezultat, să ființeze ca ființă umană, urmează să devină ființă umană, adică urmează să treacă de la starea ei fizic-material-corporal-biologică la cea umană.

În acest context, nu este de prisos să ne adresăm etimologiei cuvântului *uman* (în sensul de „omenesc” – „educația omenescului în om”). *Uman*, din limba sanscrită, este alcătuit din două elemente, ca și *metafizică* și *transcendent*: *u* – „lumină”, *man* – „om”. Astfel, *uman* înseamnă „om-lumină”, persoană care iradiază „lumină”, altfel spus – care este înzestrată cu virtuți omenesti („om dintr-o bucată”, în termenii înțelepciunii populare): bunătate, mărinimie, demnitate, noblețe, iubitoare de adevăr, adeptă a dreptății, care manifestă un bun caracter, care denotă un comportament social armonios etc. Astfel, umanizarea (educația) omului înseamnă ridicarea lui la nivel de *om-lumină*. Este vorba de lumina conștiinței, a cunoașterii, a autocunoașterii („Cunoaște-te pe tine însuși”, Socrate), de înaintare în viață pe linia *Binelui*, această categorie fiind definită de Platon ca „valoare supremă a ființării umane”.

Am considerat necesară clarificarea noțiunilor puse în

¹ Autorul a abordat fenomenul educației din perspectivă metafizică în volumul: Gagim I. *Educația de sus și educația de jos* (2024), în capitolele *Omul ca ființă metafizică*, *Expresia metafizică a educației*, *Copilăria ca orizont cosmic*, *Misterul minții de copil* ș.a.

² Noțiunea de *metafizică* are și alte semnificații, acestea variind pe parcursul istoriei. În sensul cel mai larg, *metafizica* este reflecția asupra a ceea ce e mai general, mai profund în realitate. Ea cercetează ceea ce se află „dincolo” de aparențe, de datele imediate ale experienței (obișnuite). Prin cele explicate, am ajustat sensul noțiunii la fenomenul „om” și la devenirea (educația) lui, utilizându-l în acest înțeles.

dezbatere pentru a delimita un set de cuvinte-cheie specifice metafizicii, care constituie baza argumentării privind posibilitatea, necesitatea și aplicabilitatea acesteia în domeniul științei educației. Căci, după cum afirma René Descartes în *Discurs despre metodă*, clarificarea conceptelor reprezintă prima condiție a cunoașterii științifice, pe care aceasta urmează să se întemeieze pentru a ajunge la adevăr.

Trebuie subliniat că latura metafizică (partea de „dincolo”) a omului se manifestă („străbate” din adâncurile interioare nevăzute), în mod inconștient, în viața cotidiană, în activitățile și preocupările sale de zi cu zi. Expresiile de genul „bună ziua” „mulțumesc”, „să aveți o zi cu spor/o zi frumoasă”, „îți doresc succes”, „noapte bună”, „te iubesc”, „mi-e dor de tine” etc. sunt, emina-mente, de ordin metafizic; or, acestea nu adaugă nimic de natură fizică expresiilor respective. Adică, nu înseamnă că ziua într-adevăr va fi bună sau cu spor, că persoana va avea succes, că noaptea va fi bună (liniștitoare, odihnitoare, cu vise frumoase etc.). Atunci când întoarcem persoanei cartea pe care am împrumutat-o și îi zicem „mulțumesc”, acest gest nu implică adăugarea unui element de natură fizică. „Mulțumesc” se află „în afara” sau „deasupra”/„pe lângă” cartea propriu-zisă. Iar dacă, întorcând cartea, nu zicem nimic, în conștiința persoanei respective ar putea să apară o mișcare la fel de ordin „metafizic” – gândul-întrebare: „S-a folosit de carte și nici măcar un „mulțumesc” n-a zis. De ce oare?”. Și dacă, trecând pe lângă un vecin sau un coleg, „ne prefacem că nu-l vedem”, în mintea lui, la fel, va apărea o mișcare „metafizică”: „Oare de ce s-a făcut că nu mă vede? L-am supărat cu ceva?”.

Ființa umană demonstrează aspectul metafizic al eului în mod involuntar de la naștere: zâmbetul nou-născutului în somn, care este total lipsit de experiența vieții pentru a „visa” întâmplări [5, pp. 126-132], joaca (drept creativitate nativă, improvizată de copii pe maidan sau în curte), acțiunile artistice involuntare (de îndată ce începe a merge, copilul „pictează” pe pereți, dansează, se deghizează în „actor”, cântă, improvizază etc.) [6, pp. 174-180], fenomenul „întrebărilor” manifestat la copil încă de la o vârstă fragedă.³

Aplicarea în teoria și practica educației a dimensiunii metafizice face corp comun cu una din direcțiile fundamentale ale pedagogiei din toate timpurile, inclusiv contemporane. Constantin Cucoș notează: „Este nevoie „de o pregătire a individului pentru a face față solicitărilor exterioare, dar și interioare, (...) a-l forma pentru a se cu-

noaște pe sine, pentru a-și da răspuns la propriile căutări și interogații” [4, p. 31]. „Educația, continuă reputatul savant-pedagog, este centrată în continuare pe acumularea de cunoștințe, are o fizionomie puternic raționalistă, a devenit mult mai pragmatică, vizându-se (...) competența cerută de piața muncii. (...) De ce să ne mai împodobim atât de mult spiritul sau interioritatea dacă mai multă chemare o au competența vizibilă, acribia profesională, exterioritatea și fațada? Nu-i suficient că individul „știe” sau „știe să facă”? De ce să ne mai intereseze ce „este” el, ce are „dedesubt”, ce „crede”, ce „poate să devină”? O educație care nu se adresează interiorității rămâne incompletă și chiar nocivă” [4, p. 32]. Aceeași idee, dar în limbaj metapedagogic, o formulează Constantin Noica: „Stări de spirit, asta trebuie dat altora, nu conținuturi, nu sfaturi, nu învățături” [10, p. 32].

CONCLUZIE

Bineînțeles, limitele unui articol nu permit să cuprindem întreaga problematică a abordării metafizice a educației. Un lucru este cert: studierea științifică riguroasă a acestei dimensiuni deschide noi orizonturi în realizarea educației, ca activitate determinantă întru devenirea ființei umane din perspectiva calităților ei supreme, de natură spirituală (transcenderea și împlinirea eului), în special în condițiile tendințelor tehnologice ale vieții de azi.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Avram V. Constelația magicului. O viziune românească asupra misterului existențial. Sibiu: Tribuna, 1994.
2. Blaga L. Aforisme. București: Humanitas, 2008.
3. Blaga L. Trilogia culturii. București: Humanitas, 2011.
4. Cucoș C. Pedagogie. Ed. a IV-a revăzută și adăugită. Iași: Polirom, 2024.
5. Gagim I. Educația de sus și educația de jos. Capitolul *De ce nou-născutul zâmbeste în somn?* București: ProUniversitaria, 2024.
6. Gagim Ion. Educația de sus și educația de jos. Capitolul *Educația și natura artistică a copilăriei*. București: ProUniversitaria, 2024.
7. Gagim I. Educația: Paradigma iubirii sau Arta de a trăi. Bălți: Tipografia Indigou Color, 2023.
8. Ionescu N. Tratat de metafizică. București: Roza Vânturilor, 1999.
9. Kant I. Despre pedagogie. București: Paideia, 2002.
10. Noica C. Devenirea întru ființă. Scrisori despre logica lui Hermes. București: Humanitas, 1998.
11. Rădulescu-Motru C. Elemente de metafizică. Iași: Timpul, 1997.
12. Scruton R. Despre natura umană. București: Humanitas, 2023.

³ Cercetările denotă faptul că un copil mic (începând cu vârsta de 3 ani) poate adresa într-o zi circa 300 de întrebări. Deseori, întreabă fără a aștepta sau chiar a asculta (adică, fără a-l interesa) răspunsul adultului, însă studiind atent obiectul/fenomenul ce i-a trezit curiozitatea. Această înseamnă că un „ceva” din interiorul său dorește să pătrundă „dincolo” de un răspuns de-a gata, să îl descopere cu forțele proprii.